

SU KÜLTÜNÜN TÜRKMEN KÜLTÜRÜNDEKİ İZLERİ THE TRACES OF WATER CULT IN TURKMEN CULTURE

MARAL TÖRE*

Sorumlu Yazar

Öz

Türkmenler, erken dönemlerde Ay, Güneş, su, od ve bazı ağaçların gizli güçlere sahip olduklarına inanmışlardır. Kutsal gördükleri bu varlıklar ile selamlaşmışlar, konuşmuşlar ve kötülüklerden korumaları için yardım istemişlerdir. Ayrıca yeni istemek veya teşekkür etmek için çeşitli adaklar ve kurbanlar sunmuşlardır. Türkmenlerin kutsadıkları bu unsurlar, İslamiyet'ten sonra da önemini kaybetmemiştir ve halk inanışları olarak yaşamaya devam etmiştir. Türk mitolojisi; Atalar, Yer-Su, Ateş, Ağaç ve Hayvanlar gibi kültler etrafında oluşmuş ve şekillenmiştir. Türklerin benimsedikleri inanç sistemine göre her kültün bir iyisi vardır. Bu iyelerin koruyucu, yardım edici, iyileştirici özelliklerinin yanı sıra cezalandırıcı özelliklere de sahiptir. Bütün bu özellikleri içerisinde bulunduran su kültürünün günümüzdeki izleri dikkat çekicidir. Su kültürü, Türk kültüründe İslamiyet öncesinde kutsallaştırılan Yer-Su inanışlarına dayanmaktadır. Bugün Türk boylarında, suyla ilgili görülen bütün inançlar ve alışkanlıklar erken dönemdeki Yer-Su kültürünün izleridir. Bu çalışmada da su kültürünün Türkmen halk kültüründeki yansımalarından bahsedilecektir. Araştırmadaki bilgiler, Türkmenistan'da yaşayan Türkmenlerin günümüze kadar ulaşan halk inanışlarından tespit edilerek verilecektir. Bu nedenle verilecek bilgilerin bir kısmı yazılı kaynaklarda bulunmamaktadır. Ancak halk arasında herkes tarafından bilinen ve erken dönemlerden beri aktarılan öğretilerden elde edilecektir. Öncelikle Türkmencedeki suyla ilgili kelimeler, deyimler ve atasözleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra su kültürüyle ilgili günümüzde uygulanan inanışlar ve alışkanlıklar incelenecektir. Suyun koruyucu, arındırıcı ve şifalandırıcı sembol olarak kullanımlarından söz edilecektir. Böylece Türkmenlerin günlük yaşamında ve düşünce yapısında suyla ilgili oluşan manevi etkiler gözlemlenecektir. Çalışmada son olarak Türkmen halk inanışında suyun pirleri olarak kabul edilen şahsiyetler ve yardımcı karakterler anlatılacaktır. Türkmenistan'daki kutsal sulardan ve her yıl kutlanan *Suv damcası-altın danesi* millî bayramının önemi belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Halk Kültürü, Su Kült, İnanışlar, Kutsal Sular, Türkmenistan.

Abstract

Turkmens believed that the moon, sun, water, wood and some trees had hidden powers in early times. They greeted and talked with these beings, which they considered sacred, and asked for help to protect them from evil. They also made various offerings and sacrifices to ask for victory or to thank them. These elements consecrated by Turkmens did not lose their importance after Islam and continued to live on as folk beliefs. Turkish mythology was formed and shaped around cults such as Ancestors, Earth-Water, Fire, Trees and Animals. According to the belief system adopted by the Turks, each cult has a good. These goodies have protective, helping, healing features as well as punitive features. The traces of the water cult, which

Araştırma Makalesi / Künye: TÖRE, Maral. "Su Kültünün Türkmen Kültüründeki İzleri". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 115 (Eylül 2025), s.369-384. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1697152>

* Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi Develi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-mail: maraltore@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8551-1023.

contains all these features, are remarkable. The cult of water is based on the beliefs of Earth-Water, which was sanctified in Turkish culture before Islam. Today, all beliefs and habits related to water in Turkish tribes are the traces of the cult of Yer-Su in the early period. In this study, the reflections of the water cult in Turkmen folk culture will be mentioned. The information in the research will be determined from the folk beliefs of Turkmens living in Turkmenistan that have survived to the present day. For this reason, some of the information to be given is not available in written sources. However, it will be obtained from the teachings that are known by everyone among the people and have been transmitted since early times. Firstly, words, idioms and proverbs related to water in Turkmen will be emphasised. Then, the beliefs and habits related to the cult of water will be examined. The use of water as a protective, purifying and healing symbol will be mentioned. Thus, the spiritual effects of water in the daily life and thought structure of Turkmens will be observed. Finally, the personalities and auxiliary characters accepted as the pirs of water in Turkmen folk beliefs will be explained. Sacred waters in Turkmenistan and the importance of the national holiday of *Suv damcası-altın danesi* celebrated every year will be mentioned.

Key Words: Turkmen Folk Culture, Water Cult, Beliefs, Holy Waters, Turkmenistan.

Giriş

Erken dönemlerden beri Türkmenler Ay'a, Güneş'e, oda, suya, dağa, bazı bitki ve ağaçlara birer canlı varlık hükmünde bakmışlardır. Onların kutsallıklarına ve olağanüstü güçlerine inanmışlardır. Onlara selam vermişler, onlarla konuşmuş ve haberleşmişlerdir. Kutsal ruha sahip olduğuna inanılanların başında da su gelmektedir. Irmak, nehir, deniz ve göl gibi su kaynaklarının ruhları, gizli güçlere sahip olduğu için iyilik veya kötülük yapabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu nedenle suyu israf etmek ve suyu kirletmek büyük günah sayılmıştır. Her türlü kötü ruhlardan ve büyüden korunmak için suyun iyileştirici gücüne sığınmışlardır. Su, bütün canlıların devamlılığını sağlayan ve hayat verici özelliğinden dolayı Yaratıcı olduğu kabul edilmiştir.

Su veya edebiyatta sık kullanılan Farsça adıyla *âb*, Arapça *mâ*, hayat verici özelliğinin yanı sıra temizleyici, güzelleştirici, gençleştirici, büyütücü ve iyileştirici özellikleri bulunmaktadır. Bununla birlikte boğucu ve batırıcı gibi tehlikeli yönleri de vardır. Farsçanın etkisiyle Türkmen edebiyatında ölümsüzlük suyu, hayat suyu anlamına gelen *âb-ı hayat* (*aby-ha'yât*) ifadesinin sıklıkla kulunladığı görülmektedir (TDDS I, 2016, 26). Suyun ilâhî kudreti ve önemi üzerine Kur'ân-ı Kerîm'de de dikkat çekilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de su '*mâ*' kelimesi altmış üç âyette geçmektedir ve bazı âyetlerde Allah'ın bütün insanı ve canlıları sudan yarattığı aktarılmaktadır (Günay, 2009, 432). İslam dini geleneğine bağlı olarak Türkmen kültürüne suyla ilgili birçok inanışlar girmiştir. Ancak Türkmenlerin İslam dinini kabul etmeden önceki dönemlerde de suya yükledikleri sembolik anlamlar günümüze kadar farklı işlevlerde izini sürdürmüştür.

Türkmen kültüründe kutsal görülen varlıklar için adaklar sunulmakta ve sadakalar verilmektedir. Aslında bu gelenek çok eski bir Türk geleneği olmakla birlikte günümüzde de Türk boylarında farklı biçimlerde devam etmektedir. Türkler ırmakları, gölleri ve çayları canlı ve yaşayan varlıklar gibi görmüşlerdir. Hunların, Gök Tanrı'ya, Yer-Su'ya, Güneş'e ve Ay'a kurban sundukları bilinmektedir. Köktürk kitabelerinde Yer-Su inanışının tam bir 'vatan' anlayışı olduğu yansıtılmıştır. Oğuzlarda ise suya girmedikleri ve yıkanmadıkları durumlarla ilgili aktarılan bilgilerde suyu kutsadıklarını ve suya olan saygıyı görmek mümkündür (Ayrıntılı bilgi için bk. İnan, 1976, 3; 1987, 491-495; Ögel, 1995, 315; Tekin, 1998, 17). Yüzyılların geçmesiyle Yer-Su kültürünün izleri Türk halklarının alışkanlıklarına yerleşmiştir. Yer-Su kültü, İslamiyet'i veya

başka dinleri kabul eden Türklerin inanç sistemlerinde varlığını sürdürmüştür.

Göktürk yazıtlarında ‘ıduk yer-sub’ ifadesiyle Yer ve Su kutsal olarak anılmaktadır (Tekin, 1998, 40-44,). En önemli Türk destanlarından biri olan Dede Korkut’ta da suya olan saygıyı görmek mümkündür. Suları geçmek için izin alındığını, özellikle suyu kirlletmeme hususunda önemli bilgiler bulunmaktadır. Destanda *akarsu*, *arı su* ‘saf, temiz su’ ve *görlü su* ‘güzel, göz alıcı, gösterişli su’ ifadeleri sıkça geçmektedir. Ayrıca suyun Tanrı yüzünü gördüğüne inanılmakta ve su, haberleşme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Gorkut ata, 2005, 43). Türk dünyasında yaygın olan ve Türkmenlerde Göroğlı destanı olarak bilinen halk hikâyesinde de *dury suw* ‘duru, temiz su’ *ajy suw* ‘acı su’, *süjji suw* ‘tatlı su’ gibi kavramlarla anlatılmıştır (Görogly, 1980).

Türkmenlerin yaşadıkları topraklarda suya olan kutsal bakış Antik Çağ’a dayanmaktadır. Tarihî kalıntılar suyun Yaratıcı olarak görüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Türkmenistan sınırları içerisinde su ibadethanelerine rastlanılmıştır. Merv veya daha erken dönemlerde Marguş (Margiana) adıyla bilinen bu bölgenin birçok dinlere tanıklık ettiği bilinmektedir. Milattan önce 3000 yılların sonu 2000 yılların başında Margiana’nın başkenti olan Goñurdepe, Tanrıların ve sultanların şehri olarak anılmaktadır. Goñurdepe, farklı din ve inanışların bir arada yaşandığı bölge olmuştur. Arkeolojik araştırmalar sonucunda Goñur kalesinin duvarlarına bitişik dört ayrı yapıt fark edilmiştir. Kalenin doğusunda Od ibadethanesi ve güneyinde ise Su ibadethanesi bulunmuştur (bk. Akmyradow, 2010, 19; Annaýew, 2024). Bu ibadethaneler Su ve Od Tanrılarına inanıldığını göstermektedir.

Türkmenlerin yüzyıllar boyunca sürdürdüğü göçebe hayatında ve daha sonrasında yerleşik hayata geçmelerinde su kaynakları önemli yere sahip olmuştur. Göç ettikleri ve yerleştikleri yerleri, suların konumuna göre tercih etmişlerdir. Su sadece yaşam ihtiyacı olmakla sınırlı kalmamıştır. Sulara birer koruyucu ve yardım edici ruhlar olarak da sığınmışlardır. Maddî, manevî arındırıcı ve iyileştirici gücünden yararlanmışlardır.

Bu çalışmada, Türkmenistan’da yaşayan Türkmen boyları arasında yaygın olan gelenek ve alışkanlıklarda suyun yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Geçmişin derinliklerinden gelen ve günümüzde de yaşamaya devam eden suyla ilgili inanışlar verilmeye çalışılmıştır. Burada verilen bilgiler halk arasında uzun yıllar boyunca dilden dile dolaşarak geçen inanışları kapsamaktadır. Bu nedenle makalede verilen bilgilerin bir kısmı yazılı kaynaklarda bulunmamaktadır. Ancak Türkmenler arasında yaygın olan ve herkes tarafından bilinen ve uygulanan inanışlardır. Yazıda öncelikle konunun anlaşılması açısından ve sonraki çalışmalara yararlı olacağı düşünülen Türkmencedeki suyla ilgili kelimeler ve sık kullanılan deyimler ve atasözleri verilmiştir. Daha sonra suyun, Türkmen halk kültüründeki işlevleri üzerine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte suya yüklenen sembolik anlamlar ele alınmıştır. Su kültürle ilişkili pirler ve yardımcı karakterlerinden kısaca söz edilmiştir. Son olarak Türkmenistan’daki kutsal sulardan ve her yıl kutlanan Su Bayramı’nın önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

1. Türkmencede Suyla İlgili Terimler, Deyimler ve Atasözleri

Su kelimesi Köktürkçe dönemine ait yazıtlarda *sub* (*su*, *ırmak*), Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde *sub/suw/sug* biçiminde geçmektedir (Ercilasun, 2016, 280). Daha sonraki dönemlerin en önemli Türkçe eserlerden biri olan Kâşgarlı Mahmud’un Dîvânü Lugâtî’t-Türk eserinde ve Kutadgu Bilig’de *suw~sûw* biçiminde devam etmiştir (Ögel, 1995, 318; Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 836). Bugün Türkmencede kelime *suw* biçimini korumuştur.

Taranan sözlüklerde Türkmencede suyla ilgili şu aşağıdaki kelimeler tespit edilmiştir. Bunlar *akaba* ‘kesintisiz akan su, suyun aktığı uğur, su akması sonucu oluşan ark’, *akar* ‘devamlı akan su, ark’, *akgyr* ‘hızlı ve çok akan su’, *akym* ‘suyun aktığı yön’, *aryk* ‘ark, su yolu’, *armak* ‘arık, derya’, *böreň* ‘suyun biriktiği yer, suyun çoğalması’, *bogaz* ‘iki denizi veya gölü birleştiren ince su’, *bulak* ‘kaynak, pınar, çeşme (Bazı Türkmen diyalektlerinde *ýulak/ýul* biçimindedir)’, *bul/buljum* ‘sulu yer’, *boý* ‘su yakası, kenarı veya suyun aktığı yön’, *çeşme* ‘yerin altından kendiliğine çıkan su, kaynak, pınar’, *çulyman* ‘bir yerde toplanan su’, *çaý* ‘su akan veya daha önce büyük sel suyun aktığı yön’, *çalpaw* ‘suyun birikip çamur yaptığı yer’, *çyrly* ‘bir tür acı sulu kuyular’, *damja/damla* ‘damla’, *daşgyn* ‘suyun taşması’, *deňiz* ‘deniz’, *derya* ‘derya, doğal olarak her zaman akan büyük su’, *gaynar* ‘kaynak, pınar’, *ganaw* ‘sel suyunu aktırmak için yapılan büyük ark’, *gözbaş* ‘suyun çıktığı yer, kaynak’, *gultum* ‘bir yudum su’, *guýy* ‘kuyu’, *howdan* ‘su saklanan geniş çukur’, *guýma* ‘arazi yerlerinde yağış sularının biriktiği yer, çukur’, *howuz* ‘su saklamak için kazılarak hazırlanan geniş çukur’, *içit* ‘su alınan yer’, *jaglak* ‘su akıntısının büyük girdabı’, *jar* ‘sel suyunun aktığı yön’, *joşgun* ‘derya suyunun çoğalması sonucu taşması, taşkın’, *joýa* ‘küçük ve daracık olan ark’, *jülge* ‘dağın kenarlarından uzayarak giden küçük akarsu, dere’, *kak* ‘yağmur veya sil suyun birikmesiyle oluşan küçük göl’, *keş* ‘pamuk veya diğer ekinlerin arasından geçen küçük su yolu, ark’, *köl* ‘göl’, *kölçe/köljagaz* ‘küçük göl’, *kölün* ‘akmayan su’, *ark*, *kuguş* ‘su yolu, kuzug ‘kuyu’, *lar* ‘göl, su havuzu (Türkmenenin diyalektinde kullanılmaktadır)’, *müger/müner* ‘pınar’, *patrag* ‘duru olmayan bulanık su’, *saka* ‘deryanın, arkın bölündüğü yer’, *salma* ‘ana arkıtan akan sudan alınarak açılan küçük su yolu’, *sardaba* ‘çöllerde biriken yağış sularını veya soğuk su saklamak için kazılan geniş çukur, havuz’, *say* ‘yüzeyde bulunan su’, *saýram* ‘suyun azalması, yavaşlaması; küçük nehir’, *sebil* ‘hayır için dağıtılan içme suyu’, *sil* ‘sel, güçlü su akımı’, *suwlaw* ‘mal ve davarların su içtiği yer’, *suwluk* ‘suyun çok olduğu yer’, *şarlawuk/şaglawuk* ‘şelale’, *taraz* ‘saka’, *terkin* ‘toplanmış, yığılmış su’, *teşne/suwsan* ‘susamış’, *tirgeş* ‘durgun su’, *tolkun* ‘suyun üzerinde oluşan dalga’, *umman* ‘okyanus’, *üzük* ‘yer altı suyu’, *ýalpak* ‘derin olmayan, yüzeyde bulunan çeşme, nehir vb. sular’, *ýap* ‘ark, kanal gibi büyük sulardan ayrılan küçük su yolu’, *ýata* ‘akmayan, durgun su’, *zey* ‘yeraltı suları aşırı çok olması sebepli yüzeye çıkan acı, tuzlu su’, *zeykeş* ‘yeraltındaki fazla suları çıkarmak için kazılan kanal’ gibi kelimeleri örnek vermek mümkündür (Ayrıntılı bilgi için bk. Atanyýazow, 2004; GTDSS, 2004; TDS, 1962; TDDS I-II, 2016).

Bu kelimelerin dışında Türkmencede *suwçy* ‘1. Ekin yerlerini sulamak ile meşgul olan çiftçi; 2. Su getiren, su taşıyan, su satan kişi’, *mirap* ‘tarım bölgelerinde suyollarını açan ve su dağıtan sorumlu kişi’ ve *müşrab* ‘su içiren, sudan doyuran kişi’ kelimeleri vardır. Türkmencede suyla ilgili sıkça kullanılan deyimler şunlardır: *Suw sepilen ýaly* ‘hareketsiz ve sesiz kalmak’, *Suw ogurlamak* ‘yaranın su tutması, irinleme’, *Suw seňrikden agmak* ‘iş işiten geçmek’, *Suw ýaly okamak* ‘su gibi güzel ve akışkan okumak’, *Suw urmak* ‘tandırda pişen ekmeğin güzel görünmesi için su serpmek’, *Suwa salma etmek* ‘suyu çıkana kadar dövmek, vurmak’, *Suwuna degmek* ‘yaptığı yanlış, günahı için kızmak, utandırmak, vurmak’, *Agzyňa suw alan ýaly bolmak* ‘söyleyecek bir şey bulamama, susma’, *Gara suw bolmak* ‘çok terlemek, terlemekten sıırıslıklam olmak’, *Gözün suw içmek* ‘bir işten memnun olmak, bir şeyi beğenmek’, *Ýüregi suw üstünde* ‘korku ve endişe içinde olmak, korkmak’, *Üstünden gyzgyn suw guýlan ýaly bolmak* ‘çok utanmak, bir an korkudan sıçramak’, *Sesine suw sepilen ýaly bolmak* ‘sessiz, suskun olmak’, *Suwa girip, suwdan gury çykmak* ‘her konuda başarılı bir şekilde çıkmayı becermek’, *Suwa söylenmek* ‘boş insanlara

güvenmek, dayanmak’, *Suwy süýjemek* ‘pişmeye, olgunlaşmaya başlamak’, *Suwy ters akdyrmak* ‘yetenekli ve öğrenim görmüş olmak’ *Suw ýaly çaga* ‘çok genç, küçük çocuk’ vd. (TDS, 1962, 1153; TDDS II, 2016, 286).

Türkmen kültüründe ‘yedi derýaň suwuny içen’ deyiimi de sıklıkla kullanılmaktadır. Deyimde yedi deryanın suyunu içen kişi kastedilmektedir. Bu deyim şu biçimde söylendiği de görülmektedir: ‘*Asmandan inip ýere düşen, ýedi derýanyň suwuny içen*’ (Gökten yere inmiş, yedi deryanın suyunu içmiş.) (Çaryýew, 2005, 150). Deyimde yedi deryanın suyunu içen kişi veya kişilerle çokbilmiş, akıllı, zeki, kurnaz ve çıkarını bilen birileri ifade edilmektedir. “... *şolaryň içinde başyndan gaty köp çarşenbäni geçirip, ýedi derýaň suwuny içen bir köpbilmiş garry bardy.*” (Görogly, 1980,198). “... onların içerisinde başından çok çarşambayı geçiren, yedi deryanın suyunu içen bir çokbilmiş, yaşlı vardı.”

Türkmencede su hakkında birçok atasözleri vardır. Burada yer alan atasözlerini sadece Türkmençe biçimleriyle verilerek sonraki çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır. *Suw-dilsiz ýow; Suw soltanyňky, ýer Hudanyňky; Suw gadryny suwsan bilir, Suwly ýer – gül, suwsuz ýer – çöl/ ýelli: Damja suwdan tal çykar, Nan – uludan, suw – kiçiden, Söz eýesi – gulak, suw eýesi – bulak, Bikär düýşi suwa aýt, Suwuny içen adam çeşmesini unutmaz; Suw köp ýatsa ajar, Gyş suwy – gyzyly suwy, Daýhanyň hazynasy – ýer, suw; Arykdan suw akar, daýhana Hudaý bakar; Ekiniň hemdemi suw, ýeriň-melhemi; Suwsyz ýer-gysyr mal; Odunyň guryly, suwyň durysy; Ot dokluk, suw-semizlik; Pis pisi tapar, suw pesi; Tereň suwlar bulanmaz; Suw şygrydysyz bolmaz, ata-wagyrdysyz; Suw akan ýerine, bagt bakan ýerine; Suw akar daş galar, garry gider-ýaş galar; Suw akar-göz bakar; Suw bendinden bağlanmaz; Suw bermedige süýt ber; Suw her zady päklär, ýüzi päklemes; Suw ýatar, duşman ýatmaz; Suwa aryk, ýola çaryk; Suwa söylenme, gäwüre ynanma; Suw aka-aka durlanar; Suw akar ýoluny tapar; Suw akmasa zeňlä; Suw bulanman durlanmaz; Suw gider, köle akar; Suw-hasylyň enesi; Suw sakasyz bolmaz, don ýakasyz; Suwsuz durmuş yok, zahmetsiz-rehnet; Suw ýygnalyp köl bolar, köp ýygnalyp-il, Bulagyň suwy hapalansa, sakasyndan, çeşmäniň suwy kesilse, gözünden gör!; Suw-atadyr, ýer-ene. ve sula ilgili diğer atasözleri ve deyimleri için bk. Geldiýew-Altyýew, 2002, 306-308; Çaryýew, 2005, 490-493.*

Türkmenistan’da *Hazar, Ceyhun (Amıderya), Murgap, Tecen, Garagum, Etrek, Sumbar* ve *Aral* gibi su kaynaklarının adları erkek çocukları için ad olarak verilmektedir. Bunlardan başka Türkmen kültüründe *Suwhan*, ‘suyun kağanı’, *Deňizhan* ‘denizin kağanı’, *Derya* ‘derya’ gibi adlar da erkek kişi adı olarak kullanılmaktadır (bk. Atanyýazow ve dğ., 1995).

2. Türkmen Kültüründe Su

Erken dönemlerde Türkmenler, su ve odda (ateşte) Tanrısal gücün olduğuna inanmışlardır. Bu inançlar zaman içerisinde Türkmen gelenek ve göreneklerinde yaşamaya devam etmiştir. Günümüzde de birçok alışkanlıklarda bunların izleri görülmektedir. Su ve od, Türkmen inanç sisteminde kutsal ve iyileştirici gücünün yanı sıra dilsiz ve sesiz düşman olarak da tanımlanmıştır (*Ot bilen suw dilsiz ýagy* ‘Od ve su dilsiz düşman, *Suw-dilsiz ýow* ‘Su-dilsiz düşman’). Cezalandırıcı özelliklerinden dolayı sudan ve oddan gelecek her türlü kötülüklere karşı korunma duaları yapılmıştır: *Ot belasyndan, suw belasyndan Alla saklasyn* (Oddan ve sudan gelecek beladan Allah korusun). Bu nedenle suya ve oda tükürmek veya çöp atmak büyük günah sayılmıştır.

Türkmen kültüründe su ve odun kutsal olduğu gibi su ve ekmek de hürmet edilen, ihtiyaç ve saygı duyulan değerlerdendir.

Su ve ekmek, Türkmenlerin yaşamında en önemli iki unsur olmuştur. Su ve ekmek sadece besin kaynağı değil dini bir sembol olarak da kullanılmıştır. Her ikisi de kutsal olmasından dolayı asla saygısızlık yapılmamalıdır. Kutsallık, koruyuculuk ve cezalandırıcı gibi özelliklerinden ötürü üzerine yemin dahi edilmiştir. Türkmenlerde ekmek (veya yemek) yemeye büyüklerden başlanırken su içmeye küçüklerden başlanmaktadır (*Nan-uludan, suw-kiçiden*). Yolculuğu çıkan kişi muhakkak yanında ekmek ve su bulundurmaktadır. Yolcunun yanında bulunan su ve ekmek, besin kaynağı olmakla birlikte kişiyi kötülüklerden ve zararlardan koruyacağına inanılmıştır. Su ve ekmeğin insan üzerindeki koruyucu gücüne inanıldığı gibi su ve yer de doğa ruhları sayılmıştır.

Su ve yer, Eski Türklerin koruyucu, kutsal ruhlarıdır. Türkmen kültüründe su, yerin ilacı sayılmaktadır. Su, yerin kaymağı olarak nitelendirilmiştir. Çünkü yeri değerli ve verimli yapan su kaynaklarıdır. Suyun olmadığı yer, kısır mala benzetilmiştir (*Suwsuz yer-gysyr mal*). Su ve yer birlikte bütün canlı varlıkların, bitkilerin ve ağaçların ilacıdır. Ağaçlar sularla, sularda ağaçlardan hayat bulmaktadır. Bu nedenle su ve ağaç bir birinin yaşam kaynaklarıdır. Eski Türklerde olduğu gibi Türkmenlerde de kimi ağaçlar kutsal kabul edilmiştir. Türkmenlerde, Servigiller ailesine ait olan ağaçları kesmek günah sayılmaktadır. Kesildiği takdirde akarsuların yavaşlayacağına, azalacağına inanılmıştır (Ylyasowa, 2005, 168). Suyu birlikte od, ekmek, yer ve ağaçlar Türkmen kültüründe saygı ve korku duyulan unsurlar olmuştur.

Türkmenler geçmişte olduğu gibi günümüzde de suya, saygı ve korkuyla yaklaşmaktadır. Halk arasında Tanrı'nın suretini gördüğü için suyun iyesinin olduğu inancı yaygındır. Özellikle su iyelerinin pınarlarda yaşadığına inanılmıştır (*Söz eýesi-gulak, suw eýesi-bulak*. 'Söz iyesi-kulak, su iyesi-pınar'). Bu inanca göre Tanrı âlemi yaratmadan önce bir inci yaratmış, inciden su, sudan da âlemi yarattığı rivayet edilmektedir. Tanrı tarafından ilk derya yaratıldığında suyun Tanrı'nın yüzünü gördüğü ve tekrar Tanrı'yı görebilmek arzusuyla gökyüzüne bakarak sürekli, durmadan akmaya başladığı anlatılmaktadır. Türkmen kültüründe Güneş battıktan sonra akarsuların, derya veya ırmakların yanına mecbur kalınmadıkça gidilmemektedir. Eğer suya gitmek durumunda kalınırsa muhakkak selam verilmesi gerekmektedir. Suya *Essalawmaleýkim, suw aga!* (*Selamünaleýküm su ağabey!*) diyerek selam verilmektedir.

İnsanlar suya selam vererek suyun iyesine olan saygıyı göstermektedirler. Ayrıca su iyesinin, canlı varlıklara özgü olan eril bir cinsiyete sahip olduğunu kabul etmişlerdir. *Suw-atadyr, ýer-ene!* (Su atadır, yer ana) deyiminde de olduğu gibi su babaya, yer ise anneye benzetilmektedir. Suya olan saygılarını ve gece vakitleri sudan izin alarak kullandıklarını anlatan alışkanlık şu tekerlemede yaşamaktadır:

Essalawmaleýkim, Suw aga!

Elimi-ýüzümi ýuw aga,

Öýüme myhman geldi,

Täret suwy ber aga! /Bir içimlik suw ber aga!

Tekerlemede suya 'ağa' diye hitap edilerek selam verildiği ve elini, yüzünü yıkamak için seslenilmektedir. Evine misafir geldiğinden dolayı tahâret almak amacıyla (veya biraz su içmek için) su iyesinden izin alındığını göstermektedir. Erken dönemlere dayanan bu inanış günümüze kadar devam etmiştir. Bugün bile

Türkmenler, suyun çok olduğu ırmak, derya, nehir gibi yerlerden geçerken muhakkak dua etmekteLERdir. Böylece suyun ruhunu hoşnut etmeye çalışmaktadıR.

Geçmişte kasırğa veya güçlü rüzgârlı havalarda yağan yağmurdan sonra tozun ve olumsuz hava şartının bittiğini gören insanlar suyun olağanüstü gücünün etkisini fark etmişlerdir. Bu nedenle yaklaşan kasırgayı gören Türkmen çoban ve çiftçiler etrafa su serpmişler veya yağmurun yağması için dua etmişlerdir. Bu inanış, aşağıdaki tekerlemede yaşamış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Howul bela, howul bela,

Üstümüzden sowul bela,

Tüf, tüf,

Suwum seni peselder,

Tüweleý çöle gider.

Tekerlemede belanın (kasırğa veya rüzgâr) başka bir yöne dönmesi, üstlerinden dolaşarak geçmesi için suyun (serpilen suyun) bu belayı yavaşlatacağı ve çöle doğru savrulacağı söylenmektedir. İnsanlar bu tür tekerlemeleri söyleyerek kasırganın geldiği yöne doğru su serpmişler ve suyun olağanüstü gücüyle felaketin önlenilebileceğini düşünmüşlerdir (KK-1).

Uzun yıllar konar-göçer yaşam tarzını benimsemiş Türkmen boy ve oymakları için su, en önemli hayat kaynağı olmuştur. Göçebe yaşamın geçim kaynağı ise hayvancılık olmuştur. Hem kendilerinin hem de hayvanlarının yaşamlarını devam ettirebilmek için tatlı suların veya kuyu kazmaya elverişli toprakların olduğu bölgeleri tercih etmişlerdir. Özellikle atlar sadece temiz sudan içmektedirler. Bu nedenle Türkmenler atın su içtiği yerden rahatlıkla su içilebileceklerini erken dönemlerde anlamışlardır. Ayrıca akarsular, göller ve ırmaklar meteoroloji hakkında da bilgi vermektedir. Dolayısıyla doğayla iç içe yaşayan konargöçer Türkmenler, suya bakarak hava durumunu tahmin edebilmişlerdir (KK-1).

Türkmenler bir yerden başka bir yere göç etmek istediklerinde göç edecekleri yerin verimli ve kullanışlı olduğunu tespit etmek için sudan yararlanmışlardır. Göç edecekleri yeni toprakların bazı alanlarına su dolusu testi bırakmışlardır. Su testisinin yanına bir de uzun çubuğa et bağlayarak toprağa dikmişler ve beklemişlerdir (Ylíasowa, 2005, 9). Bir süre sonra testideki su ve çubuğa bağlanmış et parçası kontrol edilmiştir. Eğer ette kötü koku az yayılmışsa ve testinin içindeki su kokmamış veya kirlenmemişse oraya göç etmişlerdir. Böylelikle Türkmenler, suyun ve etin geç bozulmaya başladığı bölgeleri tercih ederek oralara çadırlarını kurmuşlardır.

Eski Türklerde sulara ve pınarlara, saç yapıldığı bilinmektedir. Saçı, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhların adına, onların rızasını ve yardımını kazanmak için dağıtılan cansız nesnelere (yiyecek, içecek, bez gibi) verilen addır. Yer-Su ruhları memnun edilmediklerinde, kendilerine yeterince kurban sunulmadığında kişileri hasta ettiklerine inanılmıştır (Bayat, 2002, 452). Türkmen kültüründe de su kaynaklarının, ağaç ve kutsal mekânların yanından geçilirken selam verilmediğinde veya izin alınmadığında öfkelenecekleri düşünülmüştür. Teşekkür etmek amacıyla belli bir bölgeye taş koyarak veya kutsallaştırdıkları ağaçlara bez bağlayarak isteklerinin gerçekleşeceğine inanmışlardır. Kişilik verdikleri iyeleri hoşnut etmek için her türlü sadaka ve adaklar sunmuşlardır.

Türkmen kültüründe sulara saç saçma farklı biçimlerde günümüze kadar gelmiştir. Kış bitip ilkbahar geldiğinde karların erimesiyle akmaya başlayan sular, derelere indiğinde suya biraz tuz dökülmüştür. Böylece derelerden akacak suyun bereketli

ve bol olacağına inanılmıştır. Türkmen geleneğinde kız çocukları nakış, dikiş gibi ilk yaptıkları el işlerini akarsuya atmışlardır. Bu gelenek kız çocuklarının bundan sonra yapacakları el işlerinin su gibi güzel, kusursuz ve kolaylıkla gerçekleştireceği inancıyla yapılmıştır. Geçmiş dönemlere dayanan bu gelenek günümüzde de bazı bölgelerde yaşamaya devam etmektedir (KK-1). Ayrıca yapılan ilk el işleri kimsesiz, öksüz, yaşlı insanlara da verilmektedir. Böylece işlerin yolunda gideceğine ve bütün canlı, cansız varlıklardan bu işi yapmak için izin alındığı düşünülmektedir.

Tarım bölgelerinde yaşayan Türkmenlerin arısında tarım için su dağıtan, suyollarını açan görevli kişiler bulunmaktadır. Bu kişilere Türkmencede *mirap*¹denilmektedir. Geçmişte tarım bölgelerinde, tarlaları sulamak için kanal veya arık kazıldığında, suyun bol olması niyetiyle yeni akmaya başlayan suyun içerisine *mirapı* atıkları bilinmektedir. Bazı bölgelerde, önceki yıllar kurak geçmişse ve su yetersiz kalmışsa çiftçiler tarafından yeni kazılan arığa *mirapı* atma geleneğini uygulamışlardır. *Mirap*, biraz suda kaldıktan sonra dışarıya çıkartılmıştır. Bu gelenek suyun bol ve bereketli olması için yapılmıştır. Ayrıca arık kazılırken az bir kısmı kazılmadan bırakılmış ve orada kurban kesilmiştir. Daha sonra kalan toprak kazılarak açılmıştır ve arıktan akan su kesilen kurban kanının üzerinden geçerek akmaya devam etmiştir (Ylyasowa, 2005, 103). Burada kurban kesilmesinin asıl amacı su iyesini hem memnun etmek hem de sudan gelebilecek her türlü zarardan korunmaktır.

Türkmen kültüründe suyu kirletmek ve suya çöp atmak günah olarak görülmektedir. Suyu tükürmek de büyük günah sayılmaktadır. Suyu tüküren kişinin rızkı azalacağı söylenmektedir. Suya; taş, toprak kaya, cam parçası veya demir atan kişinin ömrü azalacağıyla ilgili yaygın bir inanç vardır (Goçmyradow, 1995, 16). Dökülen saçları suya atmak da günahdır. Eğer bunlardan her hangi biri suya atılırsa cinlerin zarar vereceğine, musallat olacağına inanılmıştır. Çamaşır, bulaşık yıkanırken kullanılan suları, pirinç yıkanmış suyu ve hamur yapılan kabın yıkandığı suyu insanların basmayacağı bir yere dökülmektedir. Kirli suyun, külün ve çöplüğün yanından kadınların, kızların ve özellikle yeni gelinlerin geçmemesi gerekmektedir. Çünkü buralarda cinlerin ve kötü ruhların olduğu düşünülmektedir. Eğer kişi akarsu, göl veya ırmaklarda yıkanmak istediğinde önce suyun temizlenmesi için suyla konuşması ve izin alınması gerekmektedir. Ancak Türkmen geleneklerine göre büyükbaş, küçükbaş hayvanlar kesildiğinde iç organları akarsuda yıkanır, duran suda yıkanmamalıdır (KK-1).

Ekmek ve tandır Türkmen kültüründe kutsal unsurlardır. Tandırda ekmek pişirilirken, pişmek üzere olan ekmeklere su serpilir. Bir kapta su bulunur ve bu su ekmekler tamamen pişene kadar belli bir aralıklarla tandırdaki ekmeklere azar azar serpilir. Ekmek pişirilirken kullanılan bu suyu içmenin de sevap olduğu söylenmektedir. Hatta buna *sogap suwy* (sevap suyu) denilmektedir (Ylyasowa, 2005, 30). Bu suya meleklerin baktığı rivayet edilmektedir.

Türkmenlerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra su kültü içerisine birçok dini inanışlar da eklenmiştir. Türkmen kültüründe susamış insana su vermenin 'Hac ziyaretini' yapmakla aynı sevap kazandıracağı anlatılmaktadır. Suyun yavaş yavaş içilmesi, israf edilmemesi önemlidir. Suyu girmeden önce besmele (*Bismillâhirrahmânirrahîm*) çekilirse meleklerin hoşnut olacağı düşünülmektedir. Suyu sağ elle içmek ve insanlara su ikram etmenin büyük sevap olduğu öğretilmektedir. Terlediğinde ve aç karna; çorba, tuzlu ve meyve yedikten sonra hemen ardından su

1 Mirap [mi:ra:p] 'tarım bölgelerinde suyollarını açan ve su dağıtan sorumlu kişi.'. Miraplyk/mirapçylyk: 'Mirap'ın mesleği, görevi.' TDS, 1962/857.

içilmesi sağlığı olumsuz etkileyeceği söylenmektedir. Eğer böyle durumda içilirse şeytanların suya idrarını yapacağına inanılmıştır.

İslam dinindeki bilgiler ve Türkmen kültüründeki inanışlar bir araya gelerek suyla ilgili yeni alışkanlıkları ortaya çıkarmıştır. Türkmen geleneğine göre içme suların olduğu kapların ağzı her zaman kapalı tutulmalıdır. Eğer açık kalırsa şeytanların kapların içerisine idrar yapacağı rivayet edilmektedir. Ayrıca içme su kaplarının içerisi boş kalırsa bereketsizlik getireceği düşünülmektedir. Suyun, külün, ateşin üzerine ve meyve veren ağacın altına idrar yapılırsa kişinin baş ağrısından kurtulmayacağı söylenmektedir (Örăyew, 1993, 49). İnsanların su içtiği kuyuya kedi veya fare düşerse kuyudan kırk kova su boşaltılmadıkça içmek haram sayılmıştır. Eğer kuyuda hayvan ölürse kuyunun suyu tamamen boşaltılarak temizlenmektedir. Daha sonra tekrar doldurulur veya kuyu bir daha kullanmamak üzere bırakılmaktadır.

2.1. Suya Yüklenen Sembolik Anlamlar

Su hem fiziksel hem de manevi temizliği sağlayan bir araçtır. Birçok kültürde hastalıkların kutsal sularla iyileştiği, şifa bulduğu hatta günahlardan arınıp temizlenmelerine yardım ettiği bilinmektedir. Bu nedenle su, bütün inanışlarda sık rastlanan bir semboldür. Ancak su, farklı kültürlerde çeşitli anlamları ifade etmektedir. Suyun hayat veren, haber getiren, yardım eden, kurtarıcı ve cezalandırıcı özelliklerini, Türk halk destanlarında ve hikâyelerinde açıkça görmek mümkündür. Dede Korkut destanında su kültürünün insanlara yardım eden özelliğiyle karşılaşılmaktadır. Destan'da Salur Kazan'ın önünden çıkan su ile selamlaştığı ve haberleştiği yer almaktadır. Oğuz Kağan destanında ve farklı boylara ait Türk destanlarında da su kültürünün koruyucu, yaratıcı ve şifalandırıcı özellikleri görülmektedir. Ayrıca Türk geleneğinde erken dönemlerde ölen insanların suya gömüldüğü de anlatılmaktadır (Çoruhlu, 2004).

Türk halklarının çoğunda olduğu gibi Türkmenlerde de uzun yolculuğa çıkan insanın arkasından sağ salim gelmesi (su gibi gitsin-su gibi dönsün) için su dökülmektedir. Bazı bölgelerde yeni gelin, damat evine götürüldüğünde arkasından su dökülmektedir. Gelinin arkasında dökülen su; gittiği yere bereket, huzur ve birlik getirmesi için yapılmaktadır (Töre, 2024, 20). Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkmenler hem geçmişte hem günümüzde yolculuğa çıkarken su ve ekmeği koruyucu bir sembol olarak yanlarında bulundurmaktadırlar. Kötü gözden korunmak için de suyun temizleyici ve arındırıcı özelliğine başvurmuşlardır. Halk arasında nazarı, kem gözü olduğu düşünülen bir insan eve gelirse gittikten sonra arkasından su dökülmektedir. Böylelikle suyun arındırıcı ve koruyucu özelliğinden yararlanarak nazar ve kötülükler temizlenmektedir.

Su, bir düşünceyi veya duyguyu karşılayan sembol olarak da karşımıza çıkmaktadır. Türk inanç sisteminde şamanın içtiği veya nefesinin bulunduğu suyu ortamda bulunan insanlara dağıtılmıştır. Bu sudan içenin şifa bulacağına, dertlerinden arınacağına, işlerinin düzeleceğine inanılmıştır (KK-1). Türkmen kültüründe bu gelenek bazı bölgelerde farklı biçimlerde yaşamıştır. Halk arasında önceki dönemlerde, saygı duydukları ve kerametini inandıkları veli, pir gibi veya uzun yaşamış büyüklerin içtiği sudan içmenin uğur getireceği ve ömrü uzatacağı bilgisi rivayet edilmektedir. Günümüzde Türkmenlerde nikâh kıyıldıktan sonra çiftlerin tatlı hayatı olması için şekerli su (*nika suwy*) veya şerbet suyu hazırlanmaktadır. Şerbetli su kabından önce damat ve gelin içirilir, daha sonra düğüne gelen misafirlere ve özellikle bekârların içmesi için dağıtılmaktadır. Bu gelenek, hem çiftlerin tatlı ve mutlu hayatının devam etmesi hem de bekârların evlenmesi için yapılmaktadır (Töre, 2024, 22). Bazı

bölgelerde nikâh şerbetinden yeni diş çıkarmak üzere olan çocuklara içirtilmektedir. Böylelikle çocuğun dişlerinin daha hızlı çıkacağına ve boylarının daha hızlı uzayacağına inanılmaktadır.

Türkmen geleneğinde yeni doğmuş bebekler ve anneleri için çile suwy (40 uçurma için hazırlanan su) adı verilen özel su hazırlanmaktadır. Bu suyun içerisinde üzerlik otu, tuz, yumurta kabuğu, gümüş para, biraz pirinç, buğday ve diğer malzemeler katılmaktadır. Hazırlanan suyla yeni doğmuş bebek, 7. ve 40. gününde yıkanmaktadır. Bazı yörelerde bu suyla bebeğin annesi de yıkanmaktadır. Yıkanmış suyun kalıntısı evin etrafına dökülmektedir. Eski bir geleneğe göre Türkmen boylarının kimisinde çocuğu olmayan çiftler, yeni doğmuş ve 40 gününün tamamlamış bebeğin yıkandığı suyuna (çile suwa) yıkanmışlardır. Böylece suyun şifalandırıcı ve yaratıcı sembolünden yararlanarak çocuk sahibi olabileceklerine ümit etmişlerdir. Kimi Türkmen boylarında torunun torununu gören kişinin elini yıkadığı sudan içilmektedir. Böylelikle suyu içen kişinin de torununun torununu görmek nasip olacağına inanılmıştır (Ylyasowa, 2005, 131). Burada da suyu, mutluluğa kavuşturucu, iyiliğe ulaştırıcı bir sembol olarak kullanıldığı görülmektedir.

Suyun rüyada görülmesi de farklı kültürlerde çeşitli yorumlanmıştır. Türkmenlerde rüyada su görmek iyiliği işaret etmektedir. Rüyada suda yıkandığını görmek bütün dert ve tasalardan arınacağın, temize çıkacağın anlamına gelmektedir. Suya düşmek ve suda yüzmek de iyiliğe yorumlanmaktadır. Ancak suyu tutmak, suyun akmasını engellemek zahmet ve sıkıntı anlamlarına gelmektedir. Rüyada görülen akarsuyun, ırmağın, gölün ve diğer suların renginin güzel, duru ve temiz olması da iyiliğe yorumlanmaktadır.

2.2. Su Kültündeki Yardımcı Karakterler

Türkmen kültüründe gökten yağmurun inmesi için Tüytatın ve Gaytarmış Ata gibi pirlerin adları anılarak yardım istendiği rivayet edilmektedir. Başka bir halk rivayetine göre Garri Mama adında yağmur yağdıran yaşlı bir kadının olduğu söylenmektedir. Yaşlı kadının deri çuvalı vardır ve bu çuvalda yağmur bulunmaktadır. Garri Mama deri çuvalını boşalttığı anda yeryüzüne yağmur inmektedir. Garri Mama'nın bir de bastonu vardır. Bu bastonuyla şimşeklerin çakmasını ve yıldırımın düşmesini sağlamaktadır. Ancak Türkmen boyları arasında en yaygın inanişe göre yağış ve yağmurun piri Burkut Baba olarak kabul edilmektedir. Burkut Baba, çiftçiler tarafından sık anılan pirlere biridir. Çiftçiler, ekin işlerinde başarı ve bereket elde etmek için yağmurun piri Burkut Baba'dan yardım istemektedirler. Türkmenler rüzgâra ve suya hüküm edebilen Süleyman Peygamberi de suyun piri olarak kabul etmektedir. Halk arasında suların koruyucusu İlyas Peygamberin olduğu da rivayet edilmektedir. Çiftçilerin piri sayılan Babadayhan, tarlaları sulamak için ilk ark açan/suyolu yapan kişi olarak anılmaktadır (Diwangułyewa ve dğ., 2018, 49). Bu nedenle tarlaya su çekmek, ark kazmak isteyen çiftçiler tarafından pirlere Babadayhan, sıkça dile getirilmektedir ve ruhu için adaklar sunulmaktadır.

Su kültü içerisinde Şıhı Zinde ve Nalaç Baba gibi pirlere anmak da doğru olacaktır. Türkmenistan topraklarının büyük kısmını Garagum çölünün kapsamı ve akarsuların azlığı nedeniyle kuyular önemli yere sahip olmuştur. Susuzluğu önlemek için kuyu kazmak Türkmenlerin yaşamında geçmişten beri yaygındır. Türkmenler ilk kuyuyu icat edenin ve ilk kuyu kazın kişinin Şıhı Zinde olduğuna inanmışlardır. Dolayısıyla Türkmenler, kuyu kazmak istediklerinde Şıhı Zinde'yi anmışlar ve yardım istemişlerdir. Ahşaptan su çarkını icat edenin ise Nalaç Baba olduğu rivayet

edilmektedir. Su çarkının piri ve su çarkıyla ekin yerlerine suyu ulaştıran ilk kişinin Nalaç Baba olarak kabul edilmiştir (Atayew, 2025). Türkmenlerin pirlere olan inanışları İslam dininin kabulünden öncesine dayanmaktadır. Ancak sonraki yüzyıllarda da bu inanışlar Türkmenlerle yaşamaya devam etmiştir. Bu şahsiyetleri anarak dua etmişler, yardım istemişler ve teşekkür niyetinde sadaka ve adaklar sunmuşlardır.

3. Türkmenistan'daki Kutsal Sular

Türk inanç sisteminde ve kültüründe ırmakların, göllerin ve akarsuların iyileştirici gücüne inanıldığından dolayı birtakım hastalıkların tedavisi için kullanılmıştır. Kutsal sulardan içmek veya kutsal sularda yıkanmak hastalıklara ve bedendeki kusurların giderilmesinde yararlı olduğu gözlemlenmiştir. Türkmenistan'ın farklı bölgelerinde birçok hastalıkların tedavisinde kullanılan ve iyileştirdiği bilenen şifalı sular bulunmaktadır. Türkmenistan'daki kutsal sayılan suların bir kısmı ermiş, veli, şehit gibi şahsiyetlerin türbesi veya mezarlarının yakınında ya da yan yana bulunmaktadır. Türkmen kültüründe bu tür mekânların hemen hepsine ata veya baba adları ile anılmaktadır. Kutsal sayılan su kaynaklarının birtakımı bugün bile tıbbi amaçla yararlanılmaktadır.

Mollagara, Türkmenistan'ın Balkan vilayetinde bulunan bir göldür. Minerallere zengin suyu ve çamuru birçok hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. 1922'den beri gölün suyundan ve çamurundan yararlanılarak hastaları tedavi ettikleri Mollagara şifahanesi günümüzde de çalışmaya devam etmektedir. Göl, 600 metreden 2,5-3 kilometreye kadar uzamaktadır. Eni mevsimlere göre farklılıklar göstermekte, derinliği ise 50 santimden 2 metreye kadardır. Gölün rengi de her mevsimde değişiklik göstermektedir (URL-1). Bu gölün şifalı ve kutsal olduğuna ilişkin rivayetler eski dönemlere dayanmaktadır. Rivayete göre yoksul ve yaşlı bir çobanın iyileşmeyen yaraları vardır. Her ne denese de vücudundaki yaralara çare bulamamıştır. Çoban sürülerini gezdirirken bir göle rastlamış ve bu gölde yıkanmıştır. Çoban, gölün suyunun yaralarını iyileştirdiğini fark etmiş ve bundan sonra gölün suyu ve çamuruyla herkesi tedavi etmeye başlamıştır. Böylece göl ve yerleştiği yer, çobanın adı olan Mollagara adını almıştır. Yine Balkan vilayeti sınırlarında yer alan dağın içerisinden çıkan ve çok şifalı olduğu için tedavilerde kullanılan Garaçağıl ve Çağıl Ata adını verdikleri yerden doğal olarak sıcak çıkan ılıcalar bulunmaktadır. Çağıl Ata bölgesi eski devirlerden beri kutsal sayılan yerlerden biridir (KK-1).

Ahal vilayetinin sınırları içerisinde Köpet dağın eteğinde bulunan ve 1915'te Arçman Şifahanesi olarak çalışmaya başlayan bu yerleşkede Arçman suyu adı verilen doğal su kaynağı akmaktadır (URL-2). Bu çeşmenin suyu birçok iç organ hastalıklarının tedavisinde kullanılmaya devam etmektedir. Suyun şifalı olması nedeniyle Türkmenlerin arasında bu bölgeye Arçman Ata denilmektedir. Yine Köpet dağın bir mağarasının içerisinde 200 m altında bulunan yer altı gölünün faydalı suyu dikkat çekmektedir. Köv Ata adı verilen bu mağaradaki gölün uzunluğu 72 m, genişliği 30 m, alanı 108 m² ve ortalama derinliği 10 m'dir. Suyun derecesi bütün mevsimlerde 35°-37° olarak kalmaktadır. Köv Ata gölünün suyu hakkında ilk bilimsel çalışma 1887 yılında başlamıştır (URL-3). 'Dağın atındaki kudret' olarak adlandırılan gölün suyunda yıkanmak birçok hastalıklara iyi gelmektedir.

Balkan vilayeti sınırlarında Gözli Ata 'Her şeyi gören baba' denilen yerdeki suyun özellikle göz hastalıklarına ve çocuğu olmayan kadınlara iyi geldiğine inanılmaktadır. Bununla birlikte 13. yy. yaşamış olduğu tahmin edilen ve büyük şahsiyet olduğu düşünülen Şih Attar'ın mezarının yanında bulunan çayırdan hem su içilmekte hem de

yıkılmaktadır. Balkan vilayetinde mezarı 14-15. yy. ait olduğu bilinen ve hakkında rivayetleri olan bir başka yerde Gaytarmış Ata'dır. Rivayetlere göre çoban olan Gaytarmış Ata bir gün yağmacılara rastlamıştır. Çoban helal mallarını yağmacılara kaptırmamak için dua etmiştir. Duası kabul olan çobanın mallarının hepsi taşla dönmüştür. Bugün bile Gaytarmış Ata'nın mezarının olduğu yerde deve, inek ve koyunların büyüklüğünde sayısız taşlar bulunmaktadır. Bu yerde bir çeşme ve bir de kuyu vardır. Çeşmeden veya kuyudan su içenler, dilek tutarak isteklerine kavuşmayı beklemektelerdir (KK-1).

Halk arasında suyunun kutsal olduğuna inandıkları Bulak Baba adıyla bilinen bir göl bulunmaktadır. Bulak Baba gölü, Türkmenistan'ın Marı vilayetinin Yolöten bölgesindedir. Bu gölün olduğu yerde Bulak Baba Mezarlığı vardır. Buraya gelen hastalar ve ziyaretçiler öncelikle dualarını ve isteklerini dile getirerek Bulak Baba'nın mezarına ziyaret ederler. Daha sonra şifa bulmak ve iyileşmek için göle girerler. Özellikle çocuğu olmayan kadınların bu göle girmeleri ve yıkanmaları geçmişte olduğu gibi günümüzde de salık verilmektedir (KK-1).

Türkmenistan topraklarının %80'nin çöl olması nedeniyle Türkmenlerin hayatında kuyular oldukça önemlidir. Yağış ve yağmurun azlığı nedeniyle kurak bir coğrafyaya sahip olan Türkmenistan'da su çok kıymetli ve kutsaldır. Akarsuların az olduğu Türkmenistan'da yağış ve yağmur sularından faydalanmak için su havuzları (*howdan*) ve kuyular kurulmuştur. Dolayısıyla Türkmen topraklarında kuyulara sık rastlanılmaktadır. Türkmenistan'ın farklı bölgelerinde kutsal olduğuna inanılan kuyular vardır. Bu kuyular genellikle veli, şeyh, pir gibi şahsiyetlerin mezarlarının olduğu bölgelerde yer almaktadır. Buradaki kuyulardan su içilirken dilek tutulmakta ve isteklerin kabul olacağı umulmaktadır.

4. Türkmenistan'da Kutlanan Su Bayramı

Türkmenistan subtropikal çöl iklimine sahip, yazlar çok sıcak ve kurak, kışları soğuk ve ılıman bir bölgedir. Yağış miktarı oldukça düşük ve ülke topraklarının dörtte üçü Garagum çölü kapsamaktadır. Türkmenistan'daki en büyük deryalar *Amuderya*, *Tecen*, *Murgap*, *Etrek*'tir ve dünyadaki en büyük ve uzun yapay deryası *Garagum* bulunmaktadır. Türkmenlerin küçük derya veya çeşme olarak adlandırdıkları *Begmırat*, *Gâmisuw*, *Aşgabat*, *Garasuw*, *Altıyap*, *Sekizyap*, *Arçman*, *Çäçeçay*, *Mäneçay*, *Artık*, *Sünçe*, *Börme*, *Bamı*, *Goç*, *Gızılrat* ve diğerleri Türkmenistan'ın farklı bölgelerinden geçmektedir. Kurak iklime sahip olan Türkmenistan'da göllerin sayısı oldukça azdır. En büyük göl Hazar denizidir. Aslında hazar denizinin bir parçası olan *Garabogaz* gölü ve *Garadaşlı*, *Gökçäge*, *Hemeşık*, *Topyatan*, *Garategelek*, *Yasha*, *Gargalı*, *Çaskak*, *Garañki*, *Petdeli*, *Garametnyaz*, *Kövata*, *Garlık köli*, *Soltansancar* ve diğer küçük göller vardır (Çaryýew-Ilamanow, 2010, 34-44). Türkmenistan yeraltı sular konusunda oldukça zengin bir ülkedir. Ayrıca Türkmenistan'da toplam kapasitesi 3 milyar m³'ün üzerinde olan 15 adet yapay rezervuar bulunmaktadır.

Türkmenistan'da su kuyuları oldukça fazladır. Kuyuların derinliği yerleştikleri bölgelere göre 10 metreden 300 metreye kadar uzamaktadır. Kuyuların adları ise kuyuyu yapan ustanın adıyla veya kuyunun yerleştiği bölgenin adıyla anılmaktadır. *Acıguyı*, *Düyece*, *Gurtguyı* vb. Türkmenistan'da su havuzları ve kuyuların yanı sıra bir de çölde çukur yere biriken yağış sularından yararlanılmaktadır. Bu sulara da Türkmencede *kak* denilmektedir. *Kaklar* bulundukları yere göre ve özelliklerine göre adlandırılmıştır: *Ulukak*, *Gızılkak*, *Körkak* vb. (Annaýew, 2024).

1991’de bağımsızlığını kazanan Türkmenistan, her yılın Nisan ayının ilk Pazar günü *Suw damjasy- altyn dānesi* (Bir damla su, bir altın tanesidir) millî bayramı kutlamaktadır. Suyu adanmış olan bu şenlik ülke çapında düzenlenmektedir. Ülkenin her tarafında kutlanan Su Bayramı; derya, deniz veya ırmak gibi suların kenarlarında binlerce yurttaşların katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Burada Türkmen çadırları kurulur, kurbanlar kesilir ve büyük kazanlarda millî yemekler pişirilir. Yemekler yenildikten sonra dualar okunur ve fidan dikme etkinliğine geçilir. Bilimsel konferanslar, sergiler, konserler, tiyatro gösterileri ve spor müsabakaları gibi etkinlikler ve çeşitli yarışlarla kutlanır. Bu törende, Türkmenistan’ın Su Yönetimi Devlet Komitesi’nde uzun yıllar çalışan, emek veren ve sula bağlantılı bilimsel çalışmaları olan vatandaşlar gururla anılmakta ve onurlandırılmaktadır. Ayrıca Bayram haftasında müze ve kütüphanelerde, araştırma enstitülerinde ve okullarda su konulu konferanslar, paneller ve sunumlar düzenlenerek kısa eğitimler verilmektedir. Bilimsel etkinliklerde su kaynaklarını verimli kullanmak ve korumak üzerine bildiriler sunulmaktadır. Bu bayramın kutlanılmasındaki asıl amaç suyun Türkmen halkı için kutsal olduğunu ve ülkenin su kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmasını tekrar hatırlatmaktır. Su Bayramı, geçmişten günümüze kadar devam eden su kültürünün günümüze kadar yansıdığını gösteren en önemli işarettir.

Sonuç

Su kültürü, Türk boyları arasında görülen ortak bir kültürdür. Eski Türklerin Yer- Su inanışının günümüzde farklı işlevlerde yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Bunların bir kısmı asıl işlevini kaybetmişken, din veya yeni yaşam tarzının benimsenmesiyle unutulmuş ya da yeni şekiller almıştır. Türk kültüründe suların olağanüstü güce sahip olduğuna inanılmıştır. Suyun hayat verici, arındırıcı ve şifa verici özelliklerinin yanı sıra yok edici etkisinden dolayı suların ruhları memnun edilmeye çalışılmıştır. Su iyelerine teşekkür etmek için çeşitli saçılar yapılmış ve adaklar sunulmuştur.

En eski Türk yurtlarından biri olan ve geçmişteki geleneklere bağlılığıyla bilinen Türkmenistan’daki Türkler, su kültürünü günümüze kadar yaşatmayı başarmışlardır. Türkmen kültüründe suların ruhuna selam vermek, izin almak ve saçı saçmak erken dönemlerde olduğu gibi bugün bile devam etmektedir. Türkmenler suyun iyesine olan saygıyı önce selam vererek sonra izin alarak göstermektedirler. Su iyesinin, canlı varlıklara özgü olan eril cinsiyete sahip olduğuna inanmışlardır. Suyun koruyucu ruhu, ağa ‘ağabey’ veya ata ‘baba/dede’ kılığındadır. Bazı Türk boylarında ise suyun koruyucusu dişil bir kişilikte veya cinsiyetsiz olarak tasvir edilmektedir. Ancak Türkmenistan’daki bütün kutsal su kaynaklarının ve kuyuların adı da ata ‘baba/dede’ veya baba ‘dede’ adıyla bütünleşmiştir. Ayrıca Türkmen kültüründe *Hazar, Ceyhun, Murgap, Tecen, Garagum* gibi su kaynaklarının adları sadece erkek çocuklarına ad olarak verilmektedir. Bununla birlikte yağmurun yağması için halk arasında Burkut Baba ve Gaytarmış Ata gibi pirlerin adıyla yardım istenmektedir. İlk su yolu yapan kişinin Babadayhan, ilk kuyuyu icat edenin ise Şıhı Zinde olduğunu benimsenmiştir. Dolayısıyla Türkmen halk inancındaki su iyileri ve su kültürünün yardımcı karakterleri ve pirlерinin hemen hepsi eril cinsiyetine sahiptir. Ancak halk arasında yağmur yağdırma gücüne sahip Garri Mama adında yaşlı bir kadının olduğu da rivayet edilmektedir.

Türkmenler, suya olan saygısını günümüzde de devam ettirmektedirler. Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra her yılın Nisan ayının ilk Pazar günü *Suw damjasy- altyn dānesi* millî bayramını kutlamaktadır. Su Bayramı’nda

gerçekleştirilen bütün etkinliklerde Atalar, Su, Od ve Ağaç kültlerinin izlerini ve yansımalarını görmek mümkündür. Bu bayramın asıl amacı, yeni nesillere Türkmenlerin yaşamında suyun kutsallığını ve değerini hatırlatmak ve unutturmamaktır. Suyun verimli kullanması ve kirlenmemesi gerektiğini anlatılmaktadır. Ayrıca bugün dünyanın en büyük sorunlarından biri olan su sıkıntısına karşı insanları bilgilendirmek ve bilinçli kullanmalarını öğretmektir.

Sonuç olarak bu çalışmada, Türkmenistan’da yaşayan Türkmenlerin günümüzde suyla ilgili devam ettirdikleri inanışlar, alışkanlıklar ve gelenekler ele alınarak Türk halk kültürü araştırmalarına katkı sağlamaya çalışılmıştır. Bugün Türkmenistan’da yaşayan Türkmenler suyun; koruyucu, temizleyici ve iyileştirici özelliklerine inanmaktalar ve yararlanmaktadırlar. Türkmenlerin günlük yaşamında ve düşünce yapısında, suyun manevi gücüne olan inanışlarını kaybetmedikleri görülmektedir. Çalışmada ele alınan bilgelerin Türkmenistan dışında yaşayan Türkmenlerin halk kültürlerindeki bilgileriyle karşılaştırılması ve incelenmesi Türk kültürü açısından yararlı olacaktır.

Kaynaklar

- Akmyradow, M. *Türkmenistanda syýasy -jemgyýetçilik pikiriň taryhy*. Magtymguly adyndaky Türkmen döwlet uniwersiteti, 2010.
- Annaýew, A. “Ýaşayşyň gözbaşı”-“Merw şäheriniň suw üpjünçiligi”. Oktýabr, 2024.
- Atanyýazow, S.- Begliýew, M.- Söýegow M. *Türkmen adam atlary*. Aşgabat: Ruh Neşirýaty, 1995.
- Atanyýazow, S. *Türkmen diliniň sözkökü (Etimologik) sözlügi*. Aşgabat: Miras, 2004.
- Ataýew, S. “Türkmen halkynyň pirleri” www.kitapcy.su, 2025.
- Bayat, A.H. “İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet” *Türkler*. Cilt 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Çaryýew, M. *Türkmen Halk Nakyllary*, Aşgabat: Miras, 2005.
- Çaryýew, B.- Ilamanow, Ý. *Türkmenistanyň Geografiýasy*, Aşgabat: Magtymguly adyndaky Türkmen döwlet uniwersiteti, 2010.
- Çoruhlu, Y. “Eski Türklerde Ölüm”. *Cogito (Ölüm: Bir Topografya)*, 40:(2004), 244-269.
- Diwangulyýewa, B.-Perdeliýewa, M.-Gurbangulyýewa, A. *Türkmenistanyň etnologiyasy*, Aşgabat: TDNG, 2018.
- DLT, *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti’t-Türk* (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin), Hazırlayanlar:
- Ercilasun, A.B. - Akkoyunlu, Z. Ankara: TDK Yayınları, 2020.
- Ercilasun, A. B. *Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- Geldiýew, G.- Altyýew, A. *Türkmen nakyllary we atalar sözi*, Ankara: AKM Yayını, Sayı:282. 2002.
- Goçmyradow, B. *Türkmen halk yrymlary*, Aşgabat: Magaryf, 1995.
- Gorkut Ata (Türkmenlerin milli eposy)*, (Hzr.) A. Gürgenli. 2005.
- Görogly Eposy (Türkmen halkynyň gahrymançylykly dessany)*, (Hzr.) A. Gowşudow-M. Köşäýew, Aşgabat: Türkmenistan Neşirýat, 1980.
- Günay, H.M. “Su”. *İslâm Ansiklopedisi*, TDV: 37. Cilt, s. 432-437, 2009.
- GTDS, *(Gadymy türkmen diliniň saýlama sözlügi)* (Hzr.) Söýegow, M.- Güjükow, S.-Ballyýew, G. Aşgabat: TMGI, 2004.
- İnan, A. *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- İnan, A. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: TTK Yayınları VII. Dizi, 1987.

- Ögel, B. *Türk Mitolojisi II*, Ankara: TTK Basımevi, 1995.
- Öräýew, A. *Yrymlar*, Aşgabat: Ruh, 1993.
- TDDS I-II, (Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi)* (Hrz.) Kyýasowa, G.- Geldimyradow, A. Durdyýew, H. Aşgabat: Ylym, 2016.
- TDS, (Türkmen diliniň sözlügi)*, (Hrz.) Hamzaýew, M.Ý. – Altaýew, S.-Açylowa, G.-Mesgudow, W. Meretgeldiýew, A. Aşgabat: TSSRYAN, 1962.
- Tekin, T. *Orhon Yazıtları*, İstanbul: Simurg, 1998.
- Töre, M. “Türkmenlerde Halk Kültürü”, *Türkistan’dan Batı Anadolu’ya Kültür Göçü*, (Ed. M. Gökçe, E. F. Eroğlu, A. Karadeniz), Muğla Büyük Şehir Belediyesi KY 29, s. 11-26, 2024.
- Türkmen milletiniň gadymy genji-hazynasy ilkinji gezek Ýewropada görkezilýär*, Türkmenistan Altın Asır Gazedy, 24.04.2018.
- Ylýasowa, G. *Türkmen halk yrym-ynançlary*, Aşgabat: Miras, 2005.
- KK-1 (Kaynak Kişi) Maya Töre, Bayramalı/Marı, 1984, Bayramalı Şehir 18. Ortaokul Tarih Öğretmeni. Ekim 2024.
- URL-1 <https://france.tmembassy.gov.tm/tk/news/39679> 15.01.2025
- URL-2 <https://saglykhm.gov.tm/sypahana-edaralary/arcman-sypahanasy> 16.01.2025
- URL-3 <https://www.medeniyet.gov.tm/tk/sigle-news/68> 16.01.2025

Extended Abstract

In this study, the reflections of the water cult in Turkmens living within the borders of the Republic of Turkmenistan are analysed. The water cult is based on the beliefs of Yer-Su, which was sanctified before Islam in Turkish culture. Today, all beliefs and habits related to water in Turkic tribes bear the traces of the early Yer-Su cult. Turkish mythology is shaped around cults such as the Cult of Ancestors, Earth-Water, Fire, Tree and Animals. In the belief system adopted by the Turks, almost every cult was thought to have a deity. Among these cults, the traces of the water cult attract attention. Water is considered to be connected with the creator due to its life-giving feature that ensures the continuity of all living things. In addition to its protective, helping and healing qualities, it is also considered to have a punitive characteristic. Turkmens believed that the moon, sun, water, wood and some trees had hidden powers in the early periods. They greeted and talked with these beings, which they considered sacred, and asked for help to protect themselves from evil. They also made various offerings and sacrifices to ask for victory or to thank them. These elements consecrated by Turkmens did not lose their importance after Islam and continued to live on as folk beliefs. In this article, the current traces of the water cult in Turkmen culture are discussed. Before moving on to the traditions and customs related to water, water terms and frequently used idioms in Turkmen are emphasised. The words related to water identified in Turkmen dictionaries are shown in order to understand the subject and contribute to further studies. This word, which is sub in Old Turkic sources and suw in Middle Turkic period works, has preserved its suw form in Turkmen Turkish. After the words, idioms and proverbs are given, the material and spiritual value of water in Turkmen culture is discussed. There is a rumour among the people that water sees the image of God. For this reason, they respected the good of water. They also accepted that the good of water has a masculine gender specific to living beings. The habit of expressing their respect for water and the fact that they use it at night by asking permission from the water is still alive in nursery rhymes. Water has been the most important source of life for Turkmen tribes who have adopted a nomadic lifestyle for many years. The livelihood of nomadic life has been animal husbandry. In order for both themselves and their animals to survive, they preferred regions with fresh water or fertile soil for digging wells. They were also able to predict the weather by looking at streams, lakes and rivers. It is known that the ancient Turks used to make hair on the waters and springs. In Turkmen culture, making hair on the waters has continued until today in different forms. They poured salt into the water flowing from the stream to make it fertile and abundant.

Again, in the past, when a canal or trench was dug to irrigate the fields, they used to throw 'mirap' into the newly flowing water so that the water would be abundant. Thus, it was believed that the water would be abundant and fertile. Throwing stones, pieces of glass, hair, etc. into the water and polluting it is considered a sin in Turkmen culture. There is even a widespread belief that if one disrespects the water in this way, one's lifespan will decrease. After Turkmen accepted Islam, many religious beliefs were added to the water cult and new habits were introduced. Water also appears as a symbol that meets a thought or emotion. There are many examples showing that water is used as a protective, purifying, helping and healing symbol. When Turkmen encountered a water-related disaster or felt the need for water, they asked for help in the name of pirs. The Prophet Suleiman, who could command the wind and water, was also accepted as the piri of water. In addition to this, they accepted Burkut Baba as the piri of rain, Babadayhan as the first waterway builder and Shıhı Zinde as the first well digger. For this reason, in order to express their water-related needs, they frequently commemorated these pirs and made offerings for their souls. Finally, sacred waters in Turkmenistan are mentioned in the study. The healing properties of rivers or lakes such as Mollagara, Arçman, Gözli Ata, Köv Ata and Bulak Baba have been believed in the past. Even today, some water sources are used for medical purposes in the treatment of many diseases. In Turkmenistan, the national holiday of 'Suv damcası - altın danesi', which is celebrated in April every year, is one of the most important traces of the water cult today. This holiday is celebrated in order to pass on the respect for water, not wasting it and keeping it clean to new generations.